

EDWARD POTKOWSKI (10 V 1934 — 31 VII 2017)

Odszedł od nas Edward Potkowski, profesor dobrze znany w środowisku warszawskich historyków. Uniwersytet Warszawski i inne instytucje funkcjonujące w stolicy od stulecia umożliwiają wielu entuzjastom włączenie się do prac naukowych. Jego ojciec był funkcjonariuszem Służby Granicznej. Edward, urodzony w Rybniku na Górnym Śląsku, ukończył szkołę zakonną (matura 1953) i podjął studia historyczne na Uniwersytecie Wrocławskim (1954), kontynuował je od 1955 r. na Uniwersytecie Warszawskim. Początki studiów wspominał rzadko, ale z uśmiechem, rysując charakterystyczne postacie wykładowców i kolegów. Jego pozytywny stosunek do otoczenia ułatwiał mu pracę i działalność organizacyjną. Przynależność do żadnej partii nie była mu potrzebna. Potkowski został warszawiakiem i ożenił się (1959) z Zofią Cepówną, koleżanką ze studiów.

Zgodnie z obowiązującą w IH UW procedurą, od trzeciego roku studiów uczęszczał na dwa wybrane seminaria magisterskie — Mariana Małowista i Tadeusza Manteuffla. Pierwsze zajmowało się problematyką gospodarczo-społeczną średniowiecza europejskiego, drugie społeczną i religijną tej epoki. Pod kierunkiem Małowista napisał magisterium o wiślanym handlu polsko-krzyżackim w pierwszej połowie XV w. (1960). Dokonany wybór seminariów, a było ich w latach 1954–1960 kilkanaście, świadczy o poważnym traktowaniu studiów. Obaj profesorowie byli bardzo wymagający, a uprawiana przez nich problematyka niełatwa. Decyzja o pisaniu rozprawy doktorskiej pod kierunkiem Manteuffla stała się punktem zwrotnym na drodze dalszego rozwoju naukowego. Rozprawę pod tytułem „Relikty wierzeń pogańskich w Niemczech w XII i XIII w. Problem życia i śmierci” (obrona 1967), opublikowano po uzupełnieniu (1973). Religia, wierzenia pogańskie, Kościół i nauka, herezje, zakony rycerskie, stały się głównym nurtem zainteresowania i badań młodego uczonego.

Dwuczęściowy artykuł: *Pismo i społeczeństwo w Polsce późnego średniowiecza* („Przegląd Humanistyczny” 1978, 1979) otworzył najpłodniejszy okres badawczy

Profesora (1979–2016), poświęcony problemom książki rękopiśmiennej i wszystkich wątków z nią związanych. Habilitacja – „Studia nad rolą książki rękopiśmiennej w kulturze Polski XIV–XV w.” (1979) umożliwiła wypłynięcie na szerokie wody pionierskich prac nad kulturą Polski średniowiecznej. Potkowski rozpoczął kształtowanie nowego nurtu w historiografii polskiej – roli pisma i książki w kulturze społeczeństw Europy Środkowej. Śmiało podjął się szerokiego zakresu obowiązków, obejmując stanowisko dyrektora Archiwum Głównego Akt Dawnych (1981–1986). W tym czasie skupił wysiłki na pisaniu syntezy pt. *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej* (1984). Wtedy też zainicjował i redagował pierwsze tomy (od 1985) ważnego periodyku archiwalno-historycznego: „Miscellanea Historico-Archivistica”, który dotąd dobrze się rozwija.

Został mianowany profesorem nadzwyczajnym (1989) i następnie zwyczajnym (1997), będąc pracownikiem Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliograficznych Wydziału Historycznego UW (1986–2004) i także kierownikiem Zakładu Wiedzy o Dawnej Książce (1991–2004). Kontynuował studia nad szeroko rozumianą kulturą pisma w Polsce średniowiecznej, nie zaniedbując innych ścieżek poznawczych. Opublikował m.in. szkice poświęcone niektórym postaciom z naszych dziejów – o Janie Długoszu (trzy), Janie z Pniew, Władysławie Jagielle darczyńcy książek, Wojciechu Grabowskim z Sierpca czy Joachimie Lelewelu, wykładowcy bibliografii i bibliologii. Pisał o katedralisach Jadwigi Andegawenki, katedralisach gdańskich, o księgozbiorach zakonu krzyżackiego, początkach publicystyki politycznej w Polsce XV w., książce w kręgu sacrum itd. To wliczanie ma sens, gdyż uświadamia jak obszerny był dorobek Profesora. Napisał też kilka popularnohistorycznych książek w różnych seriach: *Heretycy i inkwizytorzy* (wydania: 1971, 1974, 2011), *Crécy – Orlean 1346–1429* (1986), *Warna 1444* (1990, 2004), *Grunwald 1410* (1994), *Zakony rycerskie* (1995, 2005, 2010).

W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych podjął współpracę z Uniwersytetem Śląskim w zakresie badań kultury średniowiecznego Śląska i związków historycznych z Czechami. Wspierał prace regionalistyczne Towarzystwa Przyjaciół Krotoszyna, miasta, z którym był związany w młodości. Wykładając na Uniwersytecie Warszawskim od 1994 r., podjął równocześnie pracę w Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtusku, gdzie nieprzerwanie prowadził specjalistyczne zajęcia (1994–2012). Uczelnia w Pułtusku przyjęła imię prof. Aleksandra Gieysztor i uzyskała status Akademii Humanistycznej z prawem promowania doktorów w zakresie historii. Część studentów podejmowała specjalizację w Katedrze Bibliologii i Komunikacji Społecznej, prowadzonej przez E. Potkowskiego (2008–2012). Potrafił on łączyć niemałe obowiązki profesorskie na dwóch uczelniach przez całe dziesięciolecie (1994–2004). Wypromował trzech doktorów.

Zainteresowania, sukcesy badawcze i zajmowane stanowiska zapewniły E. Potkowskiemu stypendia w: Paryżu (1974), Rzymie (1977), Wolfenbüttel (1979), później kilkakrotnie w Tybindze, Münster i Wiedniu. Kierował programem badawczym „Polska pisząca w średniowieczu”, współkierował z Sönke Lorenzem (Uniwersytet w Tybindze) programem „Kultura piśmiennicza Kartuzów: teksty, książki, biblioteki”, a także tematem „Historia – pamięć – pismo”

w kooperacji z uniwersytetami w Tybindze i Wiedniu. W międzynarodowym programie polsko-czesko-austriackim: „Latin Paleography Network – The History of written culture in the Carpatho-Danubian region” współpraca objęła Uniwersytet Karola w Pradze i Institut für Österreichische Geschichtsforschung w Wiedniu. Wiele ważnych przyczynków umieścił Profesor w licznych „księgach” jubileuszowych ofiarowanych historykom: Tadeuszowi Manteufflowi (1972), Aleksandrowi Gieysztorowi (1976, 1991, 1997), Henrykowi Samsonowiczowi (1990, 2010), Feliksowi Kirykowi (1993), Zbigniewowi Perzanowskiemu (1995), Jadwidze Krzyżaniakowej (2000), Brygidzie Kürbis (2001), Adamowi Kosekiemu (2009), Krzysztofowi Bobowskiemu (2009), Barbarze Trelińskiej (2013), Janowi Dziegielewskiemu (2013) i Janowi Tyszkiewiczowi (2016).

Dbał o kontakt z nauką europejską. Blisko dziesięć swoich studiów umieścił w wersjach niemieckiej, francuskiej i angielskiej w wydawnictwach zagranicznych. Pomyślał też o uczniach i polskim środowisku specjalistów, opracowując zbiór swoich szkiców — *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej* (2006). Ostatnimi Jego pracami są piękne teksty o początkach chrześcijaństwa w Polsce: *Pierwsze księgi Polaków. Księgi święte w kulcie i kulturze Polski X–XII w.* (2017) i *Chryścianizacja Polski — początki łacińskiej kultury pisma i książki w Polsce pierwszych Piastów* (2017). Sam swoje zainteresowania określał jako: historię średniowieczną — powszechną i Polski, historię kultury i wierzeń, średniowieczną kulturę piśmienną. Interesował się różnymi naukami pomocniczymi historii, zwłaszcza paleografią. Znacznie przyczynił się do narodzin subdyscypliny — kodykologii jako rękopisoznawstwa, dziejów książki rękopiśmiennej. W geografii historycznej obserwował opracowania i dyskusje o tzw. granicach reliktowych, ich pozostałościach materialnych i mentalnych, w terenie, źródłach i pamięci ludzkiej. Uprawianą tematyką historyczną, jej zakresem i rozmachem, zbliżał się do swoich dwóch wielkich poprzedników — Manteuffla i Gieysztora. Patrząc z perspektywy lat, można uznać, że to przede wszystkim praca i kierowanie AGAD-em zapewniło Profesorowi kreatywność i duży zasięg w oddziaływaniu. To kontakt ze źródłami archiwalnymi otworzył nowe pola widzenia i tworzenia. Podczas pięćioletnia sprawowania funkcji dyrektora Archiwum Głównego działalność naukowa, wydawnicza i wystawiennicza zostały rozwinięte i zintensyfikowane. Regułą w nich była partnerska współpraca z instytucjami krajowymi i zagranicznymi.

Przemyślenia i ustalenia, które pozostawił w swoich publikacjach, zapewniają Edwardowi Potkowskiemu trwałe miejsce w polskiej mediewistyce. Dla innych historyków był autorytetem w wielu dziedzinach kultury średniowiecznej, wzorem aktywności twórczej, pracowitości i prawdziwej grzeczności w relacjach wzajemnych. Jego osobowość i dorobek upamiętniają dwie ofiarowane Mu księgi jubileuszowe¹.

Jan Tyszkiewicz
(Warszawa)

¹ *E scientia e amicitia*, red. M. Drzewiecki, Warszawa 1999 oraz *Historia memoria scriptum*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, tutaj bibliografia.